אוצר מדרשים — מעשה (רבי) בוסתנאי

בוסתנאי: סיפור בוסתנאי בן מר רב חנינא, שהיה מזרע בית דוד וראש הגולה הראשון תחת ממשלת הערביים, באמצע המאה השביעית. רב האי גאון בתשובתו (שערי צדק סי׳ י״ז) מספר שמלך ישמעאל (הכליף) שנקרא עמר בן נטאב (מת בשנת 644) נתן לבוסתנאי דהוא [בן] חנינא את בת כוסראי מלך פרס לאשה ושמה דארא (מעשה בית דוד המובא בסה״ד). ביחוסי ראשי הגולה לבני מקרא נאמר בוסתנאי בן חנינא (ב״ג בהמגיד שנה י״ג גליון 33). ר' בנימין הנוסע יאמר כי ראה את קבר בוסתנאי אצל פומבדיתא.

עיקר הסיפור מלידת בוסתנאי הוא בסדר עולם זוטא (פ״י הוצאת גראסבערג דף מ״ט) שנתחבר במאה השמינית, ונקרא בוסתנאי ע״ש כי מר רב חנינא ריש מתיבתא חזא "בחלמא דעל לבוסתנא דארזי (פרדס שנטועים שם ארזים) וכו׳ אמר ליה אנא דוד מלך ישראל והאי בוסתנא דילי הוא" וכו׳.

מעשה בוסתנאי ריש גלותא בפרס נדפס בויניציא בשנת שמ״ה, ועם מעשה ירושלמי וירונא ת״ז ואמשטרדם 1688, ועם מלחמת החכמה והעושר אמשטרדם תקי״ג, ובס' קול מבשר באזיל 1589, ובס' אגרת ארחות עולם שנלוה אליו מעשה בית דוד אופיבאך ת"פ, ובסדר הדורות הוצאת משכיל לאיתן ח״א 174.

ע״ע בוסתנאי באוצר ישראל.

מעשה (רבי) בוסתנאי [מסדר הדורות]

מה שבא לישראל על ידו ועל אשר חותמים בית דוד בחותמו צורת זבוב:

בימי מלכות פרס עמד מלך אחד חסר דעת ועלה בלבו להכרית את זרע המלוכה ויחפש כל זרע דוד בכל מלכותו ויהרגם ויאסור את קרוביהם וחתניהם וכל מודעיהם בבתי כלאים ויענם, ויצו לשפוך מרק פגוליהם עליהם לטמאם ולטנפם בבשולי נבלתם, ויגזור על עולליהם לרטש והרותיהם לבקע, ובחמלת ה׳ על זרע בית דוד נותרה כלה של אחד מאנשי בחוריהם אשר נהרג בימי כלולותיה אחר היות לה הריון. ויחלום המלך והנה עומד בגנת ביתן ובו כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, וידע כי לא לו הגנה ההיא, וישליך פריו לארץ בחמת קנאתו, וישב אחר בקשו לחקור עוד אם נותר שורש לעקרו, מלהשאיר שורש מפריח ומעניף לאחר זמן, וימצא שורש אחד ובו כעין ענף צומח מהארץ וירם הגרזן לשחתו, והנה זקן אחד עומד לעומתו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי, ויגער בו גערה גדולה ויזעק זעקה גדולה ומרה, ויחטף הגרזן מידו ויתקעהו במצחו וישפך דמו על פניו וזקנו ותקרב נפשו למות, ויפול על פניו ארצה ויבך ויתחנן לו ויאמר בי אדוני! תפול נא תחנתי לפניך לבלתי השחיתני כי מה עשיתי לך ומה היה עוני וחטאתי כי באת אלי לאבדני, ויענהו הזקן ויאמר לו המעט זה מתגמולי רעתך כי באת לגני להשחיתו, אם פרי נחמד ראית למה לא אכלת ממנו וגם לתת לכליך, ואם עץ מאכל תאבת למה לא נטעת לך מהם, ולא דייך שעקרת ענפים ועלים ופרחים וצמחים ופירות אלא שבאת לעולל אחריהם ולעקור מלהשאיר שורש צומח, ואני נאנחתי על גני אשר נטעתי והשקתי וגדלתי כמה שנים ולא נשאר לי מכל הגן כ״א שורש זה ואמרתי אולי יש תקוה ממנו, ותהי זאת נחמתי להשקותו וגדלו עד עלות ענפיו ולחדש את כל גני מנטיעותיו, ותרם גרזנך גם עליו להשחיתו לבלתי השאיר לגני שום שורש משריש, ובגובה לבך תאמר כי צדיק אתה בעיניך, הלא זה עון פלילי, ומעט זה מתגמולי תועבותיך כ״א להסיתך מארץ החיים ולמחות זכרך מתחת השמים. ויוסף המלך ויבך לפניו ויפול על רגליו וירצה ויתחנן לו ויאמר בי אדוני הסכלתי עשה, ואתה אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך, ועתה תיקר נא נפשי בעיניך ואל תמיתני כי ערבתי עלי באמת להשקות הצמח הזה מים לעתים מזומנים ולפקוד אותו לרגעים ולשמרו יומם ולילה עד עשותו חוטרים כארז אדיר ואטע מנצריו כל ערוגת גנך עד שובו כאשר היה, ואשר עשיתי כפר לי באשר שגיתי. וייקץ המלך משנתו וימצא דמו צף במשכבו ויצר לו ותתפעם רוחו עד אור הבקר, וישכם ויקרא לכל חכמיו ואנשיו ויספר להם צרתו, ויחרישו כי לא מצאו מענה להשיב. ויען אחד ממשרתיו ויאמר אדוני המלך הלא ידעת כי חכמי היהודים מזרע מלכותם היו למלכים (יועצים) בגלותם, וכל צרכי המלכות [מסורים בידיהם], והמלכים שקדמוך מזמנים להם די חוקם ומתנותם דבר יום ביומו למען יפתרו ויגידו להם דברי חידות וכל חכמה וסעיפי לילה וחלומותיהם, ואתה יעצת לאבדם ולהרגם והמה נכלאים בבית כלאים ומעונים בזיקים בבית משמרתם. ועתה אם ישר בעיניך לחפש מיתר תחכמוניהם הנתונים בכלא זקן אחד מבין לעמוד לפניך לספר לו חלומך ולשמוע מה בפיו אפשר תמצא בו מענה. וייטב הדבר בעיני המלך ויצו להביא אליו מתחכמוניהם ולשנות לו בגדי כלאו ולעמוד לפניו כי שאלה נצרכה לו ונתעלמה מעיני חכמיו ובהם פלילי חכמה וכל רז לא אניס להו. ויבא עבד המלך ויאמר אליהם כדברי המלך, ויען אחד מישישי החכמה והוא אשר היה מתחתן לו אחד מבחורי המלכות לבית דוד ונהרג בימי חתונתו ויאמר אני אעמוד לפני המלך ואגיד לו את כל לבו, ויאמרו לו רעיו המוכלאים מה לך למהר לדבר הזה, כי לא ידעת את השאלה שתבחן בה? ויאמר להם חלום חלם המלך וכמו שראה הוא גם אני ראיתי כן ופתרונו ידעתי. ויכירוהו רעיו ויאמרו לו ה׳ אלהיך יהיה בעזרתך וימשוך לו חן וחסד לדבר לפני המלך ולא תבוש. ויאמר לו עבד המלך רחץ וסוך, הנה לך בגדים קח ותחלוף ותשנה בגדי כלאך כי מצות המלך היא, אז נשבע הזקן שלא יעשה כן ולא ישנה בגדי כלאו עד עמדו לפני המלך, וילך וידבר לפני המלך, ומראה אבלו נראה עליו וריח זוהמא של המרק הנשפך וצחנתו עולה וכל עין רואה אותו בוכה. ויאמר המלך חלום חלמתי ופותר אין

אותו התדע לשמוע חלום לפתור אותו, ויאמר לו הלא לאלהים פתרונים ספר נא לי אדוני המלך או אם אתה רוצה אספרנו לך אני, ויאמר המלך אם תדע לספרהו ספר, ויספרהו לו וכל אשר שכח ממנו הזכירהו, ויתמה המלך ויאמר אם יש להימין ולהשמאיל מכל אשר דברת, אמנם עתה פתרהו כי מופת הוא לך, ויחל לפתרהו ועיניו תזלנה דמעות ואמר לו, אדוני המלך! הגן אשר ראית משפחת בית דוד היא והאילנות אשר בו גדולים וקטנים הם בניו וזקנים ובחורים ועוללים, והפירות אשר הם נחמד למראה וטוב למאכל הם החכמים המשכילים בכל חכמה ומביני מדע עושי חסד ופועלי צדק, ואשר עמדת בחמתך על הגן להכרית ממנו כל עץ וענף ועלים יחד, הוא אשר גזרת להרוג אותם והרותיהם לבקע ועולליהם לרטש במכת חרב והרג ואבדן, ובחפשך הגן לראות אם נותר שורש מצמיח לעקרהו ותמצא לך שורש אחד מצמיח מעל הארץ, אמת הוא כי נשארת לבית דוד אשה אחת הרה הריון קטן מקרוב נזרע, וזה אשר ראית בחלום שורש ואשר הרימות גרזנך עליו לעקרהו הוא אשר עלה על דעתך לחפש אחריהם ולכלות זרע המלוכה, והזקן אשר נראה לך גוער עליך וזעק הוא דוד מלך ישראל, ואשר התחננת לפניו להשקות ערוגותיו עד יהיה צמח ארז אדיר הוא אשר תחדש ותכרות ברית מהיום הזה והלאה לשמור ההריון עם כל קרוביהם.

ויענהו המלך אמנם ידעתי כי אמת פתרת ועתה חקור וחפש אם נמצאת אשה הרה מזרעו ואעשה עמה חסד ואשים עיני עליה לטובה ועל הזרע היוצא ממנה, ואמלא את כל אשר ערבתי לגדלו ולנשאו כל ימי היותי על פני האדמה. וישמע הזקן את הדברים האלה ולא יכול להתאפק וישא קולו ויבך ויאמר, אדוני המלך אמת היא ששתיתי כוס התרעלה ומציתי קובעתה, כללתי בתי עם בחור אחד ממבחר בחוריהם ובימי שמחתו עמה גזרת להשמיד את כל בית דוד ויאבד בתוכם ונאספתי אני וקרוביהם ויודעיהם ותשאר בתי אלמנה עגונה זה כמה חדשים ולא אדע אם היה לה הריון אם לא, ויאמר המלך לך לביתך ואמור לבתך הנה פתחתיך היום וכל חבירך המוכלאים עמך והנה צויתי לבלתי ענותכם עוד ועיני אשים עליכם. ויסר המלך טבעתו מידו ויתנה לו על כל הדברים האלה, ויתירו כל האסורים, וילך הזקן אל ביתו ויגידו לו כי נתן ה' הריון לבתו וישמח ויודה להי' וישמחו כל ישראל. וישב הזקן אל המלך ויגד לו וישמח גם הוא ויקרא לסריס אחד ויצוהו לפנות לשכה בחצר בית המלך להרה וכל כלי תשמישה ומצעיה ולהביא הנערה אליו, ויכינו לה הכל כמצות המלך בכבוד גדול עם אביה וקרוביה, ויבהל את משרתיו להמציא לה מטתה ומגדיה בעתות הקיץ והחורף לא יעדרו דבר כיד המלך. וימלאו ימיה ללדת ותלד בן ותקרא שמו בוסתנאי על שם הגן הנקרא בסתן הנראה למלך פרס בחלום. ותהי שמחה לישראל ויתבשרו הקרובים והרחוקים כי השאיר אלהים פליטה לדוד ויזכר רחמיו וחסדיו לבלתי הכרית זרעו, ויהללו את ה' אלהים: אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד, ולא השיב פניו וגו' ויגמל בוסתנאי ויגדל וילמוד תורה ומשנה ותלמוד, הלכה וחכמה ותבונה, ויוגד למלך ויתאב לראותו ויצו להביאו אליו, וימשך לו אלהים חסדו מהוד החסד אשר לדוד ויעמוד לפניו, ויתמה המלך וכל חכמיו על הנער הלז, ויעמוד לפני המלך מאז עד עת ערב ולא נענע ראשו ולא הסיע רגלו, ויבא זבוב ויעמוד על רקתו ויך אותו וינשכהו ולא הבריחו ויטף דמו לפני המלך, ויאמר מה זה היה לך, ויאמר אשר תראה אדוני המלך, וירא והנה הזבוב אוכל ברקתו, ויאמר לו המלך למה לא הברחתו מעל פניך, וישיבהו מוסר זה ירשנו מאבותינו כי מעת הורדנו מכתר מלכותנו וחויבנו לעמוד בהיכלי מלך, לא לדבר ולא לצחוק ולא להרים יד בפניהם. וייטב הדבר בעיני המלך וידע כי איש שכל הוא, ויצו המלך להרכיבו במרכבת המשנה ולתת לו מתנות כיד המלך, ויקראו לפניו ככה יעשה לאיש ראש גליות ישראל, כי ידע המלך את שכלו וחכמתו, ותרב שמחת ישראל כי השאיר אלהים פליטה לדוד. ויצוהו המלך למנות מתחת ידו שופטים ולהתעסק הוא בכל צרכי המלכות ולנהג את חכמי ראשי ישיבות אחד של ימין הוא סורא ובשמאל נהרדעא ופומבדיתא, להיות שופטים ברשותו בכל גבול ישראל. ונמשך המנהג הזה בכל ישראל זמן הרבה עד עמוד מלך ישמעאל ושם שופטים ודיינים שידינו לכל הגוים ואינו צריך לדייני ישראל, אך ראשי גליות לא נפסקו עד עתה. לכן יש בכל חותם של ראשי גליות זבוב חתום בחותמיהם ע"ש מעשה שהיה להנשיא בוסתנאי לפני המלך שהיה הזבוב על רקתו ולא הרים ידו וכו'.

ויתר גדולת בוסתנאי אשר גדלו המלך ואשר נשאו על כל השרים והסגנים כתוב בספר זכרונות לבית דוד. וראינו להזכיר מעט מגדולתו לראיה, פעם אחת עבר עליו המלך ישמעאל והוא עלי בן אבוטאלב ועמו שרים הרבה (לעיר אשר בוסתנאי היה שם ובה פי אלף יהודים) ויצא בוסתנאי לקראתו בספר הישר וכתבי הקדש ושמות הקדושים בידו והיה עמו קהל מישראל למאד מאד, והקביל פניו עלי מלך ישמעאל ושמח בו שמחה גדולה ובקש ממנו לברכו ולהתפלל עליו, ונתן עלי לבוסתנאי בגדים נאים מהשלל, ושאל עלי אם היה לו בנים והשיב כי לא היה נשוי עדיין כי לא מצא בת גילו, ויתמה עליו כי היה בוסתנאי בן ל"ה שנה, לפיכך נתן לו בת המלך דארא לאשה, והיתה הנערה בתולה יפת תואר ולא רצה לקחתה ונשבע עלי עליו עד שקבלה ממנו, וא"ל עלי נאה היא זאת לאדם כמוך והלא דוד אביך לקח לו פילגשים יפי תואר בלא כתובה וקידושין, ויאמר לו בוסתנאי לא התיר הש"י יפת תואר אלא בשעת מלחמה, אבל שלא בשעת מלחמה צריכה כתובה וקדושין וטבילה. ויאמר לו הרשות בידך לעשות לה כל אלה, ולקח אותה בוסתנאי לאשה אחר שהטבילה ועשה לה כתובה וקידושין, ומצאה חן בעיניו ונולדו לו ממנה בנים, ואחרי מותו עמדו עליהם בניו הנשיאים (כנראה היו לו בנים מאשה ישראלית שנשא אח"כ) ואמרו להם אין לכם חלק עמנו בנחלת אבינו כי בני שפחה אתם, ועלתה בידיהם מריבה, ונעשה להם קיבוץ בפניו (ר"ל שהושיבו בי"ד בפני ריש גלותא להורות הדין), ופסקו כולם שאין להם טרידה מנחלת אביהם ולא גרעון ביחוסם, ואע"פ שאין ביד אמם כתובה מצויה (כי אבדה כתובתה) דקי"ל דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, וכ"ש נשיא וחכם כמו בוסתנאי, וכל זה כתוב בספר בית דוד, ויש בו חידות ברמזים ונקודות מכריזין על מעלותם ומלכותם ואורך (גודל) ידם בכל דור ודור.